

Laczkó András

ÉBERT TIBOR KÉT KÖNYVE

A kritika, az irodalomtörténet egyik feladata annak fölfejtése, pontos leírása, hogy az alkotói pálya elemei miként kapcsolódnak, épülnek egymásra. Ha ebből a nézőpontból olvassuk Ébert Tibor két új könyvét - *Él tem fél tem, Eredők és közelítések* —, akkor pillanatokon belül kiderül, hogy a műnemek és a műfajok ugyan eltérnek, de a szerkezet elemei azonosak. Nem csupán azért - amit már-már banalitás leírni -, mert alkotói én ritkán (inkább a pálya kezdetén) tesz háromszázhatvan vagy akár száznyolcvan fokok fordulatot, Ébert könyveinél a figyelmes olvasó észreveheti, hogy törekedett és törekszik a változtatásra - s ez olykor fordulatnak is minősíthető -, azonban még a legkülönösebb eredményben is fölismerhető az *eredő azonossága*.

Mármint az, hogy Ébert Tibor költői, írói pályája folyamatos küzdelem a nyelvvel és az anyanyelvért. Versben, prózában vagy színpadi műben mindig a gondolatot legpontosabban visszaadó és közvetítő kifejezéseket keresi és találja meg. S hogy mennyire nem könnyen, azt verseskönyvének külön hangsúlyú utolsó darabjában ekként jelezte: „egy láthatatlan csúszdán / anyanyelvem elhullott / me-revedő betűibe / kapaszkodom megállíthatatlanul”. Ezt a kapaszkodást segíti és lazítja is egyben az, hogy Ébert kitűnő zenész. Miért la-zítja? - kérdezhetjük. Mert a hang és a betű - ez is régi, sokszor említett igazság - nem esik egybe. Ráadásul Ébert köteténél a hang mellé oda kell tennünk a zenei jelzőt. Ha ezt elfeledjük, akkor hamar az elutasítás sáncai mögé kerülhetünk, amikor az *Él tem fél tem* második, *Etűdök - lélegzetre* című ciklusához érünk.

Ebben a részben a nyelvvel és a nyelvért folytatott „harc” sajátos eredményeit látjuk. Persze erre a költő mindenkit figyelmeztet már a címdalton, könyve versek és prózaversek mellett tartalmaz hangkölteményeket, mondatkottákat, akusztikus - hang - test - tér - poémákat. Nem állítható, hogy a hagyományos poétika számára mindez ismeretlen, ugyanakkor az sem bizonyos, hogy annak alapján elfogadható és értelmezhető. A műfaji kötöttségek széttöbbantására Párizstól Marosvásárhelyig számosan törekednek makacsul. A kritikus szerint a kísérelt jövője nem azon áll vagy bukik, hogy a - sajnos - gyérülő számú *versolvasók* hajlandók-e - legalább részben - *vershallga-*

tókká válni. Ébert pontosan tudja ezt. Hiszen a mindkét könyvben közölt *Csinnadratta* című hangpoémáját a *Vándorkönyvben* a bimbószínház egyik színésze, Fornheim Félix magán-számként úgy adja elő, hogy két tenyerét összezecsapkodva ritmizálja és hangosítja a „szöveget”. Az előző szó a következők miatt kapta az idézőjelet:

<i>csinnadratta</i>	<i>csinja</i>	<i>kínja</i>
<i>dratta csinna</i>	<i>csinna</i>	<i>csínje</i>
<i>csinna csinna</i>	<i>dratta</i>	<i>csínje</i>
<i>csinnadratta</i>	<i>csinja</i>	<i>csinna</i>

A zenei hatás teljesen egyértelmű. Nemcsak itt, hanem még a *Dal* hangos olvastán is. Ennél a költő maga mondja, hogy két trinitus dallamára kell előadni. Ébert nyilván azt is föl-mérte, hogy az értelmi, az intellektussal felfogható elem véglegesen nem kapcsolható ki. Ezért szinte mindegyik akusztikus versének van olyan részlete, ahol a hanghatást - rövid időre - a gondolatiság váltja fel. A *Csinnadrattában* „a magyarja / marja kínja” soroknál, a *Dalban* a „nincs kegyelem” szókapcsolatnál.

A *Dalban* olvasható-mondható a kötetnek címet adó szintagma. Bárhogyan közelítünk hozzá - olvasóként vagy hallgatóként -, a szomatikus elem megléte észrevehető. A kötet első ciklusának *Mégis* című darabjában le is írta a szorongás szót. Mármint, hogy azzal néz a jelenre és a jövőre (meg azzal a tudattal, valahogyan csak meg kellene nyugodni). Az utóbbi valamiért lehetetlen. Leginkább azért, mert „nincs kegyelem”, s ha már a tagadó lét-ige ide került, akkor Ébertnek az ezután következő lépést is meg kellett tennie. Szembesült az *Agóniával*. Ő is - ahogyan mindenki - szeretné minél tovább megtartani a létezés irgalmas-ságát a túlélésre (*Meditáció*), de azt nem feledheti, hogy aki született, annak előbb-utóbb fel kell készülnie a mozdulatlanságra (*Készülő-dés*). Mi több, az átlépés végső stációjára; az agóniára: „Föl kell készülnöm az agóniára föl kell készülnöd az agóniára” - figyelmeztet így másokat is, sőt a hogyanról ugyancsak van mondandója: „imákkal imák nélkül csak bámulva a falat repedéseket”.

Az eddigiekből ne következtessünk arra, hogy a búcsúzás könyvei az *Él tem fél tem* és az *Eredők és közelítések*. Csupán arra figyelmeztetnek, a tudatos, átgondolt szembe-nézés nélkülözhetetlen a fölkészüléshez. Ébert ugyanezzel a tudatossággal mérte és méri fel

identitását, s illeszti - ahol lehetséges - egymás mellé az emlékmozaikokat. Írásaiban rendre előkerül a kérdés, ki, mi rejtőzködik benne és a rejtőzködő leírható, megmintázható-e (*Fragmentumok*). A választ inkább csak sejtí, mint jelzi azzal, hogy nyomatékosítja az emlékezés szükségességét (*Emlékezni kell*). Az összekeveredett, a költő szavával „összedobál”-t emlékekből kiemelkedik egy-egy tájékozódási pont: a Széplak u. 50., Pozsonyban. Versben (*Érintések*) és prózában több helyen (*Végelszámolás, az Eredők és közellítések epilógusában*) előkerül. Aki ismeri Ébert Tibor korábbi könyveit, tudja, hogy a Széplak u. 50. a szerző szülőháza. Új prózakötetében most pontosabb adatokkal szolgált erről; szülőhelye a ház alakja volt, oda ment a bába, hogy világra segítse, s ezzel a tettel sokak számára végső számadást indítson el (*Végelszámolás*).

A prózakötet utóbb említett írása ugyanarra utal, amire a verseskönyv nyitódarabja (*Meditáció*) zárószakasza: a túlélésre, illetve annak lehetetlenségére. Hiszen az a harc, az a viadal - amire az agónia szó mindkét könyvben figyelmeztet - végeredménye csak egy lehet. S ahogyan közeledik az utolsó stáció, úgy válnak egyre meghatározóbbakká a gyökerek, illetve Ébert Tibor szavával: az eredők. Értsük jól, nem az irodalomban jól ismert honnan jöttél kérdésre keresi a választ, inkább azt vizsgálja: *mennyire mélyek és állandóak-e a gyökerek*. Abból a szempontból igazán szerencsés alkotó, hogy az eredők feltáráshoz szükséges dokumentumok - több generációval korábbról - rendelkezésére állottak.

Nagyjából száz nyomtatott oldalon - igaz, nem mindjárt és nem határozottan - családregényt ígér az *Eredők és közellítések* - Vándorkönyv címet viselő rész. A kritikus gondja itt nem az, hogy száz nyomtatott oldal és a családregény nehezen összeilleszthető tények. A világirodalomra kitekintve az látható, hogy ilyen terjedelemben ezt a műfajt nem választotta senki. Nem szívesen hivatkoznék itt Thomas Mannra, s ha őt kizárom, akkor Miroslav Krleža jut eszembe. Korrespondanciát nem, de párhuzamot látnunk kell. Miért? Mert a tapasztalatok és írásbeli feljegyzések egy köre bizonyosan egybeesett a hajdani Monarchiában. Van másfél évtizede annak, hogy A. K. bécsi lakásában beszélgettünk az identitásról. Ketten itteni magyarok voltunk. A házigazda felesége is magyar származású - volt. Két gyermekük közül a fiatalabbik egy szót sem ér-

tett (akkor!) magyarul. Mielőtt - részünkről - a szokásos búsmagyarkodás elkezdődött volna, a házigazda a következőket mondta. Apja a Monarchia hivatalnok volt, 1918-ban éppen Bukarest környékén szolgált (házigazdánk Romániában született). Minthogy nem akart esküt enni az új kormányra, vissza kellett költözniük Bécsbe. A romániai születésű ifjú ott nőtt fel. Felesége magyartanárnő. S a gyermekek identitását ki mondhatja meg?

Vakvágány, ha identitást keresünk itt, Közép-Európában? A válasz: nem. Sőt, Ébert Tibor prózakötete azt bizonyítja, hogy a vágányok vezetnek valahová. A bemérhető célt illetően persze nem optimista. Az *Eredők és közellítések* nem csupán a nemzetiségi keveredést, de azzal együtt a hanyatlás folyamosságát is igazolja. Mi több, a kötet szerkesztője szerint „Közép-Agóniá”-ról írt. Valószínűleg pontatlan az értelmezés. A történelem ugyanis azt bizonyítja, hogy az idejélmúlt államalakulatok és a megújulásra képtelen egyéniségek (személyiségek) bukása még nem feltétlenül azonos a családok, az egyének tragikus helyzetbe kerülésével.

Itt ismét Miroslav Krležára kell hivatkoznom. Amennyire ismerem, a horvát író egyéni sorsát sohasem érezte-tudta zsákutcának (pedig változatos, fordultatos utat járt be). Azt viszont világosan látta, hogy az egymást követő generációk és családok pályája valamiképpen hasonlatos a Hanza-városok kereskedőjéhez; gondoljunk csak a Glembay-családról írott trilógiájára. Nem csupán az Ébert Tibor könyvében is hangsúlyosan kezelt közép-európaiság miatt említettem ismét a horvát író. Érv még, hogy a Glembay-trilógia ugyanazt a címet viseli, mint ami Ébert két könyvének kulcsszava: Agónia. Ha még ezek után is azt mondaná valaki, hogy miért keressük és mire jók ezek a párhuzamok, akkor már csak egyetlen kérdés merülhet fel: dugjuk inkább a homokba a fejünket, ahelyett, hogy a tendenciák azonosságára ügyelnénk?

Ha valaki, akkor Ébert Tibor kiválóan tudja, hogy a magyar köztudatban és az irodalomban mennyi kárt okozott a strucc-magartartás. Mindkét könyve azt sugallja, hogy igenis mindenkinek szembe kell néznie múltjával, még akkor is, ha a felidézett tények és a kitalált folyamatok nem sok jót ígérnek. Várható jót Johann Christian, a későbbi péklegény, születése pillanatától, 1811 áprilisától a történelem fordulásától? A sok kimondatlan kérdés

közül ez az egyik a Vándorkönyvben. S a válasz? Szomorú, mondhatni, pesszimista, mint legtöbbször szava, ha a múlt akarva-akaratlanul okozott sebeire nézünk. Elvesztett szülőház, semmivé lett anyagiak, a határ túloldalára került rokonság - mi mást erősítenének meg bennünk, hogy a történelem Közép-Európában nem jó felé fordult. Azzal, hogy több mint egy évszázad makro- és mikrotörténeiseit végigkövette, az előbbi következtetéshez szolgált adalékokkal.

Mérészség lenne azt állítanom, hogy mindezekkel az *Eredők és közelítések* a történelmi perspektíva kilátástalanságát sugallná. Ha ezt tenné, akkor a könyve hatása aligha lenne reveláló. Azt szükségszerűségként írta le, hogy Ján Johannesz Zákából Zách Jánosnak kellett lennie, s azt is, hogy ez csupán lazán, mondhatni, érintőlegesen kapcsolódik a többkevesebb részletet tartalmazó történelmi krónikához. Ha Ébert szemléletének megfelelően finom distinkciókkal olvassuk el könyvét, akkor nem lehet vitánk azon, hogy Szászországból, Morvaországból, Ausztriából, Itáliából és Erdélyből ugyanoda érkeztek meg alakjai: az *életbe*. Hiszen annak így vagy úgy folytatódnia kell.

Ébert Tibor határozott céllal idézte meg a múlt század történeseit, között részleteket a vándorkönyvből, levelekből. A célja határozott, de mint intellektuális prózaíró az olvasóira bizza a következtetéseket. Ez is oka annak, hogy ez a recenzió inkább továbbgondolása a leírtaknak. A kritikus vélekedése, hogy ez a legmértőbb viszonyulás a két könyvhöz. Ébert a gondolkodás - az ember számára leginkább elfogadható közeg - lehetőségét kínálja fel. S azzal egyfajta reményt is a világgal szemben:

De valamiféle közegbe markolva
lebegni kell, lázasan csitulva
a remény szakadt gyolcsaként...
(*Ujjgyakorlatok*)

A legfontosabb következtetést Ébert kedvenc hőse, Ádám sugallja a prózakötetben: minden férfinak (és nőnek) tovább kell élnie a változó körülmények között, akkor is, ha a történelem vonata netalán rossz irányba vitte. Utazott már ilyen vonaton Ébert Tibor is. Így érthetően szeretné, hogy az a „rossz irány” többé ne ismétlődhessen meg utunkon.

(Ébert Tibor: *Éltem féltem*, Present Könyvkiadó, Bp. 1998, *Eredők és közelítések* - Vándorkönyv, Present Könyvkiadó, Bp. 1998.)

Vilcsék Béla

A KÖLTŐ HANYAG SZIGNÓJA

(Lengyel Tamás: S. K. arabeus)

Nagyon jó látni egy első kötet megszerkesztettségét. Azt, ha egy pályakezdő költő a kiadó által felkínált lehetőséget nem egyszerűen itt-ott már megjelent művei könyvnyi méretűvé duzzasztására használja fel, hanem a kötetbe rendezéssel új minőség létrehozására, új kérdések megfogalmazására törekszik. Az ezerszer elátkozott, megtagadott és jobbra titkolt szerzői szándékot büszkén felmutatja, az addig megtett költői út terméséről maga készít önkritikus számvetést, keresi a továbblépés lehetséges irányait.

Lengyel Tamás kötete élére mottóként afféle Levezérvetést illeszt. Egyetlen háromsoros haikut: - „Kérdezd a könyvem - / pár garasért elmondja: / ki vagy és miért.” [*Könyv(v)ed én*] Az alapszituáció szándékolatlan hermeneutikai. A szöveggel lefolytatandó párbeszédre invitál, s a beszélgetés eredményeképpen a másik kitérőjén keresztül önmagunk jobb megismerését ígéri. Ama gadameri, jaussi vagy ricoueri recepcióesztétikai eszmény megvalósíthatóságát, mely szerint egy irodalmi műalkotás történő megértése, személyes létre vonatkoztatása után mást jelent embernek lennünk, mint annak előtte. Az alap helyzet kialakítását, a tudatos szerkesztésnek köszönhetően, természetesen a megvalósítás tervezett alkotói módszerét tisztázó PROGRAMVES követi. Ez utóbbi szerint a kötetből mesterségesen előállított „kép- és betűzavart”, a századfordulós esztéta modernség-avantgárd asszociációs-szimultán technikájának alkalmazását („félálomlírát”), valamint ezredvégi posztmodern dekonstrukciós szövegeket várhatunk, „beágyazott értelemmel”. A program meghirdetésével párhuzamosan, a lap tején, előfejes tördeléssel el is indul egy állítólagos kárpátaljai mondat, amely azután verseken és ciklusokon átívelve, egészen a könyv vége felé tereli az olvasói tekintetet (*kárpátaljai mondat*). Mindeközben fokozatosan válik bizonyossá, hogy a meghirdetett nagyívű cél és az ahhoz választott alkotói program között ellentét feszül. A versek az eredendő szerzői szándéknak mintegy ellenszegülve, jelen formájukban nem másként funkcionálnak, mint „hanyag szignójaként a kornak” (*Amikor az üveghegy mögül*). Hanyagok, mert a század-elő-századvég énfelszámoló gesztusát nyelvi